

## Dolnozemskí Slováci a ich literárna tvorba

Ludmila Ozábalová

Patrik Šenkár: *Slovenská dolnozemska literatúra (v teórii a praxi)*. Komárno: Univerzita J. Selyeho v Komárne, Pedagogická fakulta, 2015. 218 s. ISBN 978-808122-133-0.

Slovenská literatúra vzniká aj za geografickými hranicami Slovenskej republiky. Tvorja ju krajanina, ktorí z takých či onakých dôvodov odišli, resp. museli odísť z územia materskej krajiny. Slovenské písané slovo je teda živé tam, kde žijú a tvoria Slováci: v rôznych častiach Európy, Ameriky, Austrálie...

V pozadí uvedených skutočností títo ľudia nie sú nečinní, ale na rôznej úrovni, v inakšej hĺbke i šírke vytvárajú kultúrne hodnoty, ktoré sa plne etablojú do rôznych kontextov. Krajanina majú svoju špecifickú identitu a na základe (i v pozadí) nej pulzujú. Zachovávajú si svoje zvyky, obyčaje či tradície, ktoré sa po stáročia „nahromadili“. Uvedomujú si svoje jedinečné postavenie, ktoré je demokratické v pozadí akceptácie okolitých daností a entít. Ondrej Štefanko, významná osobnosť Slovákov v zahraničí, o tom napísal: „*Slovákmi, aj keď žijúcimi v zahraničí, sme a budeme iba dovtedy, kým si, nikým nenuťení, našu príslušnosť budeme deklarovať a kým nebudeme chcieť splynúť s ostatnými. A myslím si, že i vzťah Slovenskej republiky k slovenským zahraničným komunitám a k Slovákom žijúcim v zahraničí by mal vychádzať práve z týchto súradníc.*“ V pozadí tejto vzácnej myšlienky je teda potrebné neustále úsilie o (seba)reflexiu v pozadí kultúrnosti a kultivovanosti. Len tak sa vyvíja ľudské spoločenstvo, teda aj národnostná skupina.

Celkový odhad počtu Slovákov v zahraničí je okolo 2 miliónov. Kultúrne a spoločensky významná časť z nich žije na tzv. Dolnej zemi. Pod ňou rozumieme všetky historicky vzniknuté, Slováckmi osídlené územia, ležiace južne od slovensko-maďarskej etnickej hranice (vrátane Zadunajska, Novohradu, Bukoviny a Bulharska), resp. časti Uhorska, ktoré boli v 18. a 19. storočí kolonizované Slováckmi. V súčasnosti žijú dolno-

zemskí Slováci v Maďarsku, Rumunsku a Srbsku (vo Vojvodine).

V terajšom Maďarsku žijú Slováci (v Komárňansko-ostrihomskej, Békešskej, Boršodsko-abovsko-zemplínskej, Novohradskej a Peštianskej župe a v Budapešti) ako tretia najpočetnejšia národnostná menšina. Ich počet sa pohybuje okolo osemnásťtisíc podľa oficiálneho sčítania ľudu. Strediskom ich kultúrneho života je najmä Békešská Čaba. Je to autochtónne obyvateľstvo, ale žijúce aj v týchto končinách v dôsledku migrácie v rámci bývalého Uhorska po vyhnaní Turkov v 18. a 19. storočí. Od deväťdesiatych rokov 20. storočia majú Celoštátnu slovenskú samosprávu a samosprávy na regionálnej úrovni. V krajine sú dve národnostné slovenské gymnáziá: v Budapešti a Békešskej Čabe. Týždenník *Ludové noviny* má aj internetové vydanie; ich novodobé literárne snaženie sa datuje od roku 1955, rozmach od sedemdesiatych rokov 20. storočia.

Dnes žije v Rumunsku okolo 20-tisíc Slovákov. Slovenské etnikum v Rumunsku možno rozdeliť do dvoch veľkých, teritoriálne navzájom oddelených skupín. Prvú z nich nachádzame v nížinatej, severnej časti rumunského Banátu (v Aradskej župe) v okolí mesta Nadlak. Ide o ekonomicky a kultúrne pomerne vyspelú populáciu – v Nadlaku pôsobí aj slovenská stredná škola a v slovenčine vychádzajú knižné publikácie. V ich prípade ide o tzv. druhotnú kolonizáciu, ktorá zo začiatku 19. storočia prišla na toto územie pôvodne z oblasti Békešskej Čaby. Druhá, kultúrne menej vyspelá zložka slovenskej populácie, sídli na severozápade krajiny v obciach rumunského Rudohoria, ležiaceho východne od mesta Veľký Varadín na hraniciach žúp Bihor a Salaš. Ide o potomkov kolonistov, ktorí prišli na toto neobývané miesto v troch vlnách medzi rokmi 1790–1838. Veľká časť

týchto Slovákov sa zúčastnila aj na emigračnej vlne do Československa v rokoch po druhej svetovej vojne. Boli usídľovaní najmä v pohraničí Čiech a Moravy (napr. Jeseníky alebo Tachovsko), kde sú dodnes veľmi osobitnou kultúrnou skupinou obyvateľstva.

V súčasnom Srbsku (vo Vojvodine) žijú najmä Slováci – emigranti z 18. a 19. storočia, tvoriaci tretiu najpočetnejšiu národnosť. Sú absolútnou väčšinou v obci Báčsky Petrovec a najvýznamnejšou národnosťou v obci Kovačica. Celkovo žije v Srbsku okolo 56-tisíc Slovákov: sú potomkami prevažne evanjelických vystaňovalcov z 18. storočia, ktorí sa usadili na úrodnom území, riedko obývanom po spustošení Turkami. Dodnes si značne zachovávajú jazyk i folklórne zvyky svojich predkov; vytvárajú kultúrne vyspelé hodnoty.

Významnou vetvou tohto komplexného procesu je vlastne literárna tvorba Slovákov v zahraničí. Ona je striednym zrkadlom života či mysle ľudí, ktorí často len snívajú o svojej pravlasti. V tých končinách má, prirodzene, po slovensky písané slovo väčšiu váhu a gradované poslanie ako na Slovensku: je akosi buditeľkou, ale aj strážnym majákom slovenskosti. A práve ono je predmetom záujmu novej publikácie Patrika Šenkára s názvom *Slovenská dolnozemska literatúra (v teórii a praxi)*.

Patrik Šenkár, odborný asistent Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Univerzity J. Selyeho v Komárne, sa vo svojej literárnovednej činnosti ako jeden z mála odborníkov zo slovenskej akademickej sféry zameriava najmä na literárnu tvorbu dolnozemskej Slovákov. Skúma ich tvorivú beletristickú činnosť; systematicky analyzuje, porovnáva a originálne interpretuje ich diela využitím viacerých kontextov. Tým vlastne taktiež zviditeľňuje a približuje fenomén tejto literatúry (aj) na Slovensku.

Dovoľme si povedať, že okno do sveta dolnozemskej Slovákov otvorili Patrikovi Šenkárovi najmä spisovateľ a literárny vedec Peter Andruška a Mária Katarína Hrkľová, bývalá zástupkyňa viacerých riaditeľov Domu zahraničných Slovákov v Bratislave. Boli to práve oni, ktorí svojho času upozornili, podnietili a usmernili budúceho autora, aby sa zameril na vyplnenie bielych miest dolnozemskej literatúry.

Šenkárova aktívna účasť na medzinárodných konferenciách v Nadlaku (od roku 2009) na počesť básnika Ondreja Štefanka prispela k jeho aktívnemu poznaniu špecifickosti tejto literatúry. Svojej úlohy sa zhostil so zápalom a zodpovedne. Pochopil, a dokazuje to aj v publikácii, že do slovenskej literatúry patrí aj literárna tvorba Slovákov žijúcich v zahraničí. Svojou špecifickosťou je ona (už spomínaným) obohatením slovenskej literatúry na území Slovenska, ale aj na Dolnej zemi. Slovenská dolnozemska literatúra pritom spája krajanov i Slovákov doma, ako to neraz rôznorodí autori dokázali vo svojich prezentáciách v minulosti aj v Dome zahraničných Slovákov.

Šenkárova publikácia – ako vysokoškolská učebnica – podáva v troch hlavných kapitolách základné literárno-historické údaje, ďalej konkrétne ukážky z tvorby: najprv poéziu a za ňou prozaické texty a napokon bibliografiu s obrazovou prílohou. Túto štruktúru autor uplatnil rovnako pri prezentovaní slovenskej literatúry v Maďarsku, Rumunsku a Srbsku. V závere knihy je výberová odporúčaná literatúra a publikáciu uzatvárajú vydavateľské posudky Petra Andruška, Rudolfa Chmela a Kataríny Maruzsovej Šebeovej.

Autorom skúmaná problematika (so zreteľom učiť kultúrnosti a rozumieť kultúre) patrí preto k aktuálnym a prínosným otázkam: predstavuje obraz prozaickej, lyrickej a dramatickej tvorby v pozadí jednotlivých diel. Je výsledkom rozsiahlej práce, teda môže tým zaplniť (už spomínanú) medzeru v slovenskom literárnom korpuse. Výber témy celkovo nesie v sebe akúsi pečať vstupu v podstate na neznámu pôdu, veď literatúra zahraničných Slovákov bola dlhodobo vnímaná len ako akási okrajová záležitosť. Bádateľia, medzi ktorých patrí aj P. Šenkár, však dokázali, že slovenská dolnozemska literatúra predstavuje historický fenomén, ktorý je prirodzeným prejavom národnej identity. Jeho kniha – v chápaní Rudolfa Chmela – predstavuje tento atribút „... v tematickej, žánrovej, poetologickej rôznorodosti aj axiologickej stratifikácii, z ktorej sa čitateľ má možnosť zoznámiť s jej najcharakteristickejšími predstaviteľmi“.

Publikácia je vlastnou cestou zorientovania sa v základných súradniciach slovenskej literatúry z Dolnej zeme. Šenkár nielen študoval, ale so

svojimi osobnými kontaktmi s dolnozemským kultúrnym prostredím aj dokladoval zreteľný, autorský prístup k jednotlivým textom i meta-textom. Veď aj on publikuje doma i v zahraničí (Česko, Maďarsko, Rumunsko...) na danú tému v zborníkoch, časopisoch, novinách a zúčastňuje sa knižných veľtrhov či konferencií. Všade tam deklaruje dolnozemsčú literárnu tvorbu – teda prispieva k jej propagácii. A to je pre všetky zúčastnené strany veľmi dôležité a osočné!

Spomínaná kniha je preto úspešnou sumarizáciou intenzívnej (fyzickej i psychickej) cesty autora za slovenskou literatúrou zo zahraničia. Táto tvorba je vlastne akýmsi absolútnym volaním po väčšej pozornosti z aspektu domácej (teda na Slovensku vznikajúcej) literárnej proveniencie. Šenkár sa vo svojej práci – ako sa vyjadril dôkladný znalec tejto problematiky Peter Andruška – podujal „... na neľahkú a svojím spôsobom aj riskantnú robotu predstaviť dolnozemsčých slovenských autorov ukázkami z ich diela, čím významne prispel k dôvernejšiemu poznaniu dolnozemsčej slovenskej literatúry“. Týmto spôsobom teda Šenkár prináša nový, objektívno-subjektívny pohľad na život, kultúru a literatúru dolnozemsčých Slovákov. Poukazuje na dôležitosť a špecifickosť slovenskosti na tomto území či na potrebu chápania slovenskej literatúry ako jednotného celku. Vychádza pritom zo špecifickosti národnostného bytia dolnozemsčého človeka. Prízvukuje potrebu kontinuity, ktorú deklaruje tvorivou líniou týchto autorov nielen dávnejšej minulosti, ale aj absolútnej prítomnosti.

Šenkár hľadá korene a špecifiká existencie slovenskej národnosti. Ich konkretizáciou sú jednotlivé biografické a bibliografické portréty osobností literárneho vývinu tej-ktorej národnosti. Charakterizuje ich rôznorodú literárnu tvorbu v časovom slede, t. j. vnútorný význam či zmysel ich tvorivej práce. Využíva dostupnú odbornú literatúru, ale spolieha sa aj na vlastný objektívno-subjektívny vkus. Tým dostáva táto „komentovaná antológia“ komplexnejší ráz a príťažlivejšiu podobu pre záujemcov.

Súhlasíme s myšlienkou Kataríny Maruzsovej Šebeovej, ktorá hovorí, že autor kladne identifi-

kuje formovanie obrazu o tejto literatúre ako o integrálnej súčasťi slovenskej národnej literatúry. Jeho publikácia v širšom kontexte má šancu vyplniť biele miesta literárneho priestoru, a tým postupne vytvárať v mladej generácii slovakistov vedomie o jednotnom národnom literárnom korpuse.

Ešte raz chceme zdôrazniť základný atribút knihy, v ktorej sa autor snažil prepojiť teoretickú bázu s praktickými ukázkami v kontexte dolnozemsčého literárneho fenoménu. Jadro knihy teda tvorí antologická časť, do ktorej autor vberal texty z dostupných materiálov na základe vlastného uváženia. V poslednej kapitole ponúka Šenkár čitateľom bohatý súbor výberovej odporúčanej literatúry, ktorú reprezentujú odborné i vedecké práce, ako aj monografie rôznych autorov. Pri prezentovaní selektovaného materiálu sa prejavuje aj ako skúsený didaktik, veď o. i. štruktúra jeho práce je celkovo logická a prehľadná. Vo výbere textov do antologickej časti uplatnil princíp kvality, ako aj osobný vkus (klasické i postmoderné texty) – pričom tieto dva aspekty sú v úplnom súlade.

Poradie autorov v úvodných kapitolách, ale aj ich zaradenie, je subjektívnym výberom autora. Z jazykového hľadiska bol zásah do konkrétnych literárnych textov iba tam a vtedy, keď išlo o dodržiavanie *Pravidiel slovenského pravopisu*, pričom sa tolerovalo aj isté vybočenie z jazykových predpisov. Základným pilierom pri tvorbe tejto učebnice bola Andruškova publikácia *Literárna tvorba Slovákov z Dolnej zeme* (1994, 2013), ale aj *Slovník slovenských spisovateľov Dolnej zeme* (1994) kolektívu autorov Balážová – Bartalská – Fazekašová – Hronec – Štefanko.

Na záver možno konštatovať, že odborná a metodická úroveň publikácie (ktorá vyšla v rámci projektu, ktorý je spolufinancovaný zo zdrojov Európskej únie a nesie názov *Moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť*), ako aj výber a kvalita textového materiálu je dobrá. Publikácia dozaista posluží pri štúdiu slovenskej literatúry pre zainteresovaných. A tým splní svoj deklarovaný cieľ.